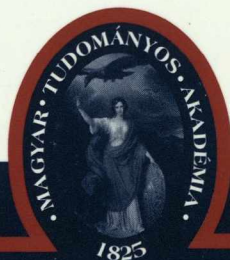

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

VILÁGGAZDASÁGI
KUTATÓINTÉZET

MTA VILÁGGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZET

Igazgató: Inotai András
1014 Budapest Országház u. 30.
Telefon: 224-6700
Fax: 224-6761
Postai cím: 1535 Budapest Pf. 936
E-mail: vki@vki.hu
Honlap: <http://www.vki.hu>

Kutatók száma: 28
az akadémikusok száma: 1
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 2
a kandidátusok száma: 11
a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 2
a 35 év alatti kutatók száma: 10

PERIODIKÁK:

Working Papers (havonta)
Kihívások (havonta)
Műhelytanulmányok (havonta)
Hírfutár (negyedévente)

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Fejlődéskutató Központ, Európai Integrációs Kutatóközpont, Japán,
Kelet- és Délkelet-ázsiai Kutatóközpont,
Kelet-Közép-Európa Kutatóközpont,
Modernizációs és Szolgáltatáskutató Központ

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Világgazdasági Kutatóintézet

Írta

Inotai András

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 256 8

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 2,46 (A/5) fv terjedelemben, 1500 példányban

Előzmények

A „világgazdaság” fogalma először a német és az osztrák közgazdasági irodalomban fordult elő. Magyarországon az 1930-as évek elején, a gazdasági válság kapcsán jelent meg, majd nyert polgárjogot a Varga István által alapított Magyar Gazdaságtudományi Intézet tevékenységében. A második világháború kitörése elvágta a normális nemzetközi gazdasági kapcsolatokat, a háború után pedig az újjáépítés feladatai, majd a szocialista típusú gazdasági rendszer kialakításának problémái kötötték le a magyar közgazdászok figyelmét. A hidegháború légköre sem ösztönözte a kutatókat arra, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatok elemzésével foglalkozzanak. Nagyobb figyelem fordult a világpolitika felé, és a nemzetközi gazdasági kérdések is jórészt ezzel kapcsolatban fogalmazódtak meg (pl. mennyire változott meg a tőkés gazdaság a második világháború után, hogyan hat a gyarmati rendszer felbomlása a nemzetközi viszonyokra).

1963-ig, az Afro-ázsiai Kutatócsoport megalakulásáig sem világgazdasági, sem a fejlődő országok kutatására specializált intézmény nem volt Magyarországon. Igaz, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen néhányan foglalkoztak az idevágó kérdésekkel és a Külkereskedelmi Minisztérium Konjunktúra- és Piackutató Intézete is figyelemmel kísérte a rövid távú konjunktúra alakulását, a nyersanyagárak mozgását, továbbá folytak nagyon fontos nemzetközi látószögű kutatások az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében is, egészében azonban az intézet a magyar gazdaság belső kérdéseire összpontosította energiáit. Így valódi „minőségi ugrás” volt, amikor az MTA létrehozta az első olyan kutatóműhelyt, amely a világgazdasági jelenségek egy jelentős új témakörét, a fejlődő országokat vizsgálta.

Az Afro-ázsiai Kutatócsoport létrehozását sem Magyarország történelmi-gazdasági múltja, sem a fejlődő országokkal kialakított gazdasági kapcsolatok nagyságrendje nem indokolhatta. Az a felismerés bizonyult meghatározónak, hogy a gyarmati rendszer felbomlása új lehetőségeket csillantott fel a szocialista országok előtt. Ezek egy része a gazdasági-műszaki kapcsolatok fejlesztésére, másik – meghatározó – része pedig a szocialista tervgazdaság során elért ered-

mények átvitelére, az állami tervezésre épülő nem kapitalista út (földreform, beruházások, iparosítás) megvalósítására, egyfajta modell-transzferre vonatkozott. Hamar kiderült, hogy a fejlődő országok sajátos problémái – nem utolsósorban gazdasági-társadalmi elmaradottságuk és világgazdasági függőségük – számos tapasztalattal gazdagíthatják azt a magyar gazdasági reformot, amelynek előkészületei az 1960-as évek első felében indultak meg. Kezdetől fogva világos volt, hogy több tucat új állam létrejötte alapvető változásokat indít el a világpolitikában és a világgazdaságban, vagyis a fejlődő országok tanulmányozása nem képzelhető el a meghatározó folyamatok vizsgálata nélkül.

Részben ilyen megfontolások alapján, részben pedig annak jegyében, hogy segítséget adjon az egyik afrikai ország gazdasági intézményeinek stabilizálásához, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Belkereskedelmi Tanszékének két szobájában – Bognár József irányításával és mindössze négy kutatói státusszal – alakult meg 1963. június 1-jével az Afro-ázsiai Kutatócsoport. Közvetlenül az MTA-hoz tartozó intézeti-szervezeti formát a csoport 1967-ben kapott, amikor kutatóközponttá alakult át. Egy évtized alatt, vagyis addig, amíg 1973-ban Világgazdasági Kutatóintézetté (VKI) vált, a kutatóműhely rendkívül dinamikus fejlődött, miközben 1969-ben telephelyet is váltott (egy Kálló esperes utcai villába költözött). Akadémiai méretekben végig alacsony létszámú csoport maradt, hiszen még 1971-ben is csak 29 fővel (ezen belül 12 kutatóval) dolgozott. A kutatói létszám egy évtized alatt mégis megháromszorozódott, miközben jelentős kutatási infrastruktúra jött létre. Ekkor épült ki a Tudományos Tájékoztató Szolgálat, amely megteremtette a modern világgazdasági kutatás korszerű könyvtári és dokumentációs bázisát, kézbevette a kiadási, kiadványterjesztési feladatokat, és nemzetközi cserekapcsolatokat kezdeményezett.

Kutatócsoportban, majd -központban nem voltak tudományos osztályok. Az igazgató közvetlenül irányította a munkatársakat, akik viszont nagyfokú kutatási önállósággal rendelkeztek. A fiatal kutatók a formális hierarchia hiányát éppúgy élvezték, mint a magyar viszonylatban példátlanul nyitott légkört, továbbá a kutatómunka sokszínűségét és interdiszciplináris jellegét.

A kutatóműhely arculatának, jellegének alakulására kezdetől fogva meghatározó hatást gyakorolt Bognár József személyisége. A Világgazdasági Kutatóintézet a mai napig azokra az alapelvekre épül, amelyek már a kezdeteknél jelen voltak: nyitottság, törekvés az ideológiamentességre és a kutatások szabadságára, az elméleti és gyakorlati kutatások összhangjára, a komparatív elemzésekre, a nemzetközi kapcsolatrendszerre, az interdiszciplinaritásra.

A kutatások homlokterében az újonnan létrejött és többségükben az elmaradottság ezernyi jegyét magukon viselő afrikai és ázsiai (1965 után latin-amerikai) országok önálló gazdasági fejlődésének elősegítése állt. Ennek alapvető eszköze

a hosszabb távú és tudatos tervezés képezte. A magyar tapasztalatok e téren közvetlenül is átadhatóvá váltak akkor, amikor Kwame Nkrumah ghanai elnök az 1960-as évek közepén tervezési főtanácsadójának hívta meg Bognár Józsefet. További lökést adott az elméleti és gyakorlati munka összekapcsolásának az *United Nations Conference on Trade and Development* (UNCTAD) megbízása a kormányzati gazdasági döntések végrehajtásának vizsgálatára, amely anyag egyébként az 1968. évi újdelhi világkonferencia egyik hivatalos dokumentuma lett.

Az elmaradottságból való kitörés lehetőségeinek gazdaságpolitikai összefoglalását, a politikai, társadalmi és gazdasági tényezők egymással való összefüggéseit, továbbá a tervek gyakorlati végrehajtásának feltételeit, siker- és kudarctényezőit legátfogóbban a *Gazdaságpolitika és tervezés a fejlődő országokban* című könyv nyújtja.¹ A kutatások már akkor hangsúlyozták, hogy a gazdasági növekedés meggyorsítása nem azonos a termelés fokozásával. A tudatos fejlesztés olyan cselekvést kíván, amely felöleli a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális változások egész sorát.

Hasonló megközelítés jellemezte az elmaradottsággal kapcsolatos elméleti kutatásokat is (Szentés Tamás² munkái). Ezek számba vették az elmaradottság belső és külső tényezőit, és mindkét irányban újabb kutatásokra sarkalltak. Az előbbi körbe számos olyan interdiszciplináris kutatás tartozott, amely a gazdaságon kívüli területeken fedezte fel az elmaradottság egyik vagy másik alapvető magyarázatát. Közülük kiemelkedtek az oktatással kapcsolatos kutatások (Mándi Péter³). A külső mozgástér vizsgálata pedig már jóval a VKI megalakítása előtt megteremtette a világgazdasági kutatások bázisát. Az ez irányú kutatások alapvetően az alábbi területekre vonatkoztak: gazdasági függőség, nemzetközi vállalatok erősödő tevékenysége a fejlődő országokban (Ádám György⁴), a nemzetközi pénzügyi rendszer (Kemenes Egon⁵), kis országok mozgástere a világgazdaságban (Kádár Béla⁶), valamint a regionális integrációk értékelése (Inotai András⁷).

1 Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó, 627 p. (Bognár, 1967 magyarul, 1968 és 1969 angolul, 1974 spanyolul.)

2 *The political Economy of Underdevelopment*. 3. ed. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 346 p.

3 *Afrika oktatásfejlesztésének koncepciója és annak problémái*. Budapest, 1966, 16 p.

4 *A világgazdaság új stratégiája a fejlődő világban*. Budapest, 1972, 16 p. gépirat.

5 A tőkés világgazdaság likviditása és a monetáris rendszer reformja. *Közgazdasági Szemle*, 1967, 12, 1494–1505.

6 *Structural changes in the World Economy*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó, 287 p. *Economic and Technological Development and Strategic Thinking in the Eighties*. Budapest, 1982, 42 p. (Trends in World Economy, No. 37.)

7 *A regionális integrációk az új világgazdasági helyzetben*. Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 257 p. *Regional Integrations in the New World Economic Environment*. Budapest, 1986,

A nemzetközi nyitás másik vonulatát képezték azok a kutatások, amelyek a fejlődő országok tapasztalatainak széles körű összehasonlítására koncentráltak. Az ENSZ első és második fejlesztési évtizede jelentős lökést adott az ilyen kutatásoknak, amelyek eredményeit Simai Mihály⁸ könyve összegezte. Hasonló komparatív tapasztalatokkal gazdagította a kutatást a több éven át készített gazdasági konjunktúraelemzés a fejlődő országokról.

A harmadik fő vonulatot a Magyarország (és más szocialista országok), illetve a fejlődő országok közötti gazdasági, műszaki, pénzügyi kapcsolatok rendszeres elemzése képezte.

Ahogy a fejlődő országok kutatása szinte törvényszerűen eredményezte a világgazdasági szemléletmód megerősödését, úgy nyilvánvaló volt az is, hogy ezek a kutatások mintegy elméleti kísérleti terepét képezték azoknak a kérdéseknek, amelyek az 1960-as évek második felétől a magyar gazdaság fejlődése kapcsán is megjelentek. A központi tervezés lehetőségei és korlátai, a tervvégrehajtás hatékonyságának javítása, a mezőgazdaság kiemelt fejlesztése a felzárkózás adott időszakában, a nemzetközi pénzügyi rendszerbe való bekapcsolódás esélyei, a külgazdasági stratégia (importhelyettesítés és exportorientáció közötti választás) megalapozása, a világ nyersanyaghelyzetének értékelése, és az ebből adódó tendenciák magyar–szovjet viszonylatban mind olyan kutatási eredményekre épülnek, amelyek valójában a fejlődő világ vizsgálatában gyökereznek, de az ott szerzett tapasztalatok jelentős hatást gyakorolhattak mind a magyar közgazdasági gondolkodás fejlődésére, mind a gyakorlati gazdaságpolitika alakítására.

A csoport/központ kutatóinak szellemi fejlődését nagyban segítették a nemzetközi kapcsolatok (ösztöndíjak, neves külföldi előadók meghívása, ENSZ-szervezetek munkájában való részvétel). Ezek sorában különleges helyet foglalt el a szocialista országok tudományos akadémiaival kialakított együttműködés. Ezek tudományos hatékonyságát és újszerűségét sok esetben meg lehetett kérdőjelezni, a munkatársak számára mégis kapcsolatokat teremtettek, egyes esetekben közös kutatásokhoz vezettek, miközben világossá tették, hogy az ideológiai indíttatású kutatásokkal szemben milyen előnyökkel rendelkeztek a gazdasági realitás talaján álló magyar kutatók.

A csoport/központ nemzetközi elismertségéhez nagymértékben járult hozzá a *Studies on Developing Countries* kiadványsorozat, amelyben 1991-ig 134 kötet

Akadémiai Könyvkiadó, 286 p. *Regional Economic Integrations and International Division of Labour. Regionalism and Globalism in the New Period of World Economic Development.* Budapest, 1982, 85 p. (Világgazdasági Tudományos Tanács, Hungarian Scientific Council for World Economy. Trends in World Economy, No. 39.)

8 Simai Mihály: *Tervezés és tervvégrehajtás a fejlődő országokban.* Budapest, Közgazdaságtudományi Egyetem, 1971, 72 p.

jelent meg, döntően a fejlesztési stratégia és tervezés, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és a fejlődés nem gazdasági tényezőinek elemzése körében.

A Világgazdasági Tudományos Tanács

A fejlődő országok kutatásától a legszélesebben értelmezett világgazdasági kutatás-sokig ívelő egy évtizedes fejlődési pályán intézményi mérföldkőnek bizonyult a Világgazdasági Tudományos Tanács (VTT) életre hívása. Indítékait keresleti és kínálati oldalon egyaránt jól nyomon lehet követni. A hidegháború megszűnése, a kelet–nyugati kapcsolatok élénkülése, a világgazdasági folyamatok jelentős átalakulása és már előrejelezhető, Magyarországot is érintő fordulatai (a nemzetközi pénzügyi rendszertől az exportorientáción át a nyersanyaghelyzetig), s nem utolsósorban pedig az 1968 elején bevezetett magyar gazdasági reform indokolta a világgazdasági kutatások iránti igény erősödését. Kínálati oldalon ugyanakkor az előző évek kutatási eredményeire építve már rendelkezésre állt egy olyan szellemi háttér, amely e feladatoknak a bognári filozófiát mindig jellemző *hálózatépítés* keretében eleget tudott tenni. Ezért 1968-ban Bognár József javaslatot tett a világgazdasági kutatások intézményi háttérének megteremtésére. Elsődleges javaslata már akkor egy világgazdasági intézet létrehozására irányult az Afro-ázsiai Kutatóközpont bázisán. Helyette azonban másikk, átmeneti javaslatát fogadták el, ami a kutatóközpont tevékenységének kiterjesztését egy új szervezet, a Világgazdasági Tudományos Tanács égisze alatt tette lehetővé.

A VTT a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának határozata alapján 1969-ben kezdte meg működését. A magyar tudományszervezésben szinte egyedülálló megoldást képvisel (hasonló konstrukciót majd az 1996-ban létrehozott Integrációs Stratégiai Munkacsoport mutat), hiszen jogállása, szervezete és személyi összetétele biztosította a kormányzat gyakorlati igényeinek kielégítését, a legfontosabb világgazdasági jellegű döntések tudományos megalapozását és a tudománypolitikai irányítás szempontjainak érvényesítését. A VTT elnökévé a kormány Bognár Józsefet nevezte ki.

A VTT magában foglalta a nemzetközi gazdasági kérdésekkel foglalkozó kutatóintézetek vezetőit, az ilyen témákra szakosodott akadémikusokat és a kutatási eredmények lehetséges felhasználóinak tekintélyes képviselőit is. Célja az volt, hogy a gazdaságpolitika számára is konkrétabbá és megalapozottabbá tegye a kutatásokat, magas szintű együttműködést hozzon létre a tudományos világ és a gyakorlati döntéshozók között, és tartós pénzügyi alapokat biztosítson a stratégiai jellegű kutatásokhoz és a kutatási eredmények elterjesztéséhez. Az Afro-ázsiai Kutatóközpont, majd később a VKI lett a VTT *agytrösztje*. A tanács csaknem két

évtizedig tevékenykedett (az 1989. évi rendszerváltást követően szűnt meg), és számos új és fontos gondolattal és érveléssel gazdagította a magyar gazdasági döntéshozatalt a sorsdöntő európai változásokra való felkészülés kritikus éveiben.

A VTT számára készített és általa megvitattott több mint 300 jelentéssel, előterjesztéssel, javaslattal kapcsolatban három dolog kíván említést. Egyrészt a világgazdaság főbb új tendenciáival és változásaival kapcsolatban készültek öt-, tíz- és húszéves előrejelzések Magyarországra vonatkozó politikai ajánlásokkal. Ezek elkészítésében több tucat kutató és gyakorlati szakember vett részt. Az előrejelzések már ebben az időben is integráló szerepet játszottak a kutatómunkában. Másrészt nemzetközileg is elismert műhely jött létre olyan, korábban tabunak minősülő témákban, mint a szocialista országok gazdasági fejlődésének objektív megítélése, Magyarország fő gazdasági partnerének, a Szovjetunió gazdaságának elemzése, továbbá a kelet–nyugati kapcsolatok kínálta lehetőségek vizsgálata. A VTT kiadványsorozata tehát csak a jéghegy csúcsa volt, a legtöbb dokumentumot ugyanis bizalmasan kellett kezelni.

A VTT létrehozásával számottevően kibővült a kutatóközpont tevékenységi köre, és lehetőség nyílt a kutatások szakmai és pénzügyi megerősítésére. Ekkor kezdődnek intenzív kutatások a világgazdaság vezető országainak gazdaságpolitikájáról, a KGST-integráció fejlesztéséről, a nyersanyagimport biztosításának alternatíváiról, a nyugat-európai integráció alapkérdéseiről és az európai biztonsági rendszer gazdaságpolitikai aspektusairól. Mindezen munkákat a *Középtávú világgazdasági prognózis* című kiemelt kutatási főirány koordinálta.

Az intézet megalapítása

A VKI megalapítása 1973-ban az Afro-ázsiai Kutatóközpont eredményeinek elismerését jelentette. Ugyanakkor azt is jelezte, hogy szükség van több ismeretre, információra, gondolatra a globális környezet változásainak jobb megértése és a politika ezekhez igazítása érdekében. Egyúttal tükrözte azt a felismerést, hogy az alternatívák keresése minden oldalon sürgősen szükségessé vált, ami új kihívást jelentett a tudományos kutatás számára.

Az alapító okirat az intézet feladatait így határozza meg: megbízható előrejelzések készítése a világgazdasági változásokról; hasznosítható háttérinformációk nyújtása a kormányzat külgazdasági döntéseinek megalapozásához; a világgazdasági folyamatok általános tendenciáinak bemutatása.

Az elmúlt több mint negyedszázad alatt a VKI alapvető kutatási profilja nem változott, de e kereteken belül számos esetben következett be hangsúlymódosulás. Ez törvényszerű is, ha figyelembe vesszük, hogy a VKI kezdettől fogva nem-

zetközi versenyképességre és ismertségre törekedett. Negyedszázad alatt jelentősen gazdagodott a világgazdasági kutatások elméleti háttere, és nem kevésbé változtak az előtérben álló kutatási témák. Rendszeres mozgásban voltak és vannak a gazdaságpolitika által megfogalmazott kutatási igények, nem is beszélve az 1989 után Magyarországon, közvetlen környezetünkben és Európában bekövetkezett változásokról. Ezt a gyorsan változó környezetet a VKI kutatásai azért tudták követni, mert a több évtizedes prognosztikai beállítottság lehetővé tette a kutatási súlypontok áthelyeződésének időben való felismerését és a gazdaságpolitikai igényekre való időbeli felkészülést. Másrészt nagyfokú rugalmasságot kellett tanúsítani a belső struktúrák ki- és átalakításában, az intézet nemzetközi kapcsolatainak építésében és a kiadványpolitikában.

E rugalmasság ellenére a VKI tevékenységének filozófiáját néhány markánsan állandó elem jellemzi, ami mindenkor segítette az intézet működésének és kutatási tevékenységének folytonosságát, és magyarázatot ad a 27 év során szükségszerűen bekövetkezett váltópontokra is.

Tudományos kutatások és eredmények az 1970-es években

Az intézet a magyar gazdaságpolitika egyik stratégiai kutatási központja lett. Kutatásai során azonban nem a magyar helyzetből, hanem a Magyarország – mint kis, nyitott, közepesen fejlett, közép-európai, kontinentális és erőteljesen sebezhető ország – számára meghatározó nemzetközi környezet vizsgálatából indul ki. Nem a magyar fejlődést kívánja ráerőltetni a világra, hanem a világgazdaság, ezen belül a számunkra döntő európai gazdaság és egyre inkább a globális tökezmozgások elemzéséből von le következtetéseket a magyar gazdaságpolitika számára. Végeredményben minden munkája a magyar gazdaság számára fogalmaz meg olyan következtetéseket, amelyek a nemzetközi környezet mozgásából, fejlődési és változási irányjaiból adódnak.

Az intézetet kezdettől fogva a kifelé fordulás, a nemzetközi tudományos és gazdaságpolitikai centrumokhoz való kapcsolódás, az átfogó nemzetközi együttműködés jellemezte. A nemzetközi hálózatba való beépülés jelentős segítséget nyújtott abban is, hogy az intézet tájékozódni tudjon abban a sokrétű folyamatban, amely az adott területen a nemzetközi tudományos kutatásban zajlik, és megfelelő találati biztonsággal tudja kiválasztani azokat a témákat, illetve együttműködési partnereket, amelyek és akik a stratégiai kutatómunka sikeres folytatásához nélkülözhetetlenek.

A VKI már megalakulásakor a világgazdasági kutatások szempontjából igen szerencsés környezetbe ágyazódott. Egyfelől ekkor robbantak be a világgazda-

ságba azok az új tényezők, amelyek hosszabb ideig rendkívül aktuálissá és keregetté tették az ilyen jellegű kutatásokat (a Római Klub jelentése a globális problémákról, a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer összeomlása, az energiaárak drasztikus emelkedése, a nyugat-európai integráció jövőjét meghatározó első kibővülés, valamint a szocialista országok gazdasági reformtervei). Másfelől a kutatások gyakorlattal való kapcsolatát és részben pénzügyi feltételeit is biztosította a nem sokkal korábban létrejött, s tevékenységét az 1970-es években kiteljesítő VTT.

A VKI nemzetközi összehasonlításban is az elsők között ismerte fel és tudományosan bizonyítékokkal támasztotta alá, hogy az 1973. évi *árrobbanás, de már az azt megelőző pénzügyi válság is*, nem egyszerűen az energiaszektorttal kapcsolatos átmeneti jelenség volt, hanem egy új korszak kezdete a világgazdaságban. Az 1960-as évek aranykora, beleértve az újjáépítési konjunktúrát is, véget ért. A világgazdaság új erői: a gyorsuló technológiai forradalom, a nemzetközi vállalatok terjeszkedése, a második világháború veszteségeinek (Németország és Japán) gyors felzárkózása, a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer fő monetáris pilléreinek leomlása gyökeres változásokat hoztak. A globális verseny fokozódott, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a szocialista országok, ha nem tudnak lényeges változtatásokat megvalósítani, teret vesztenek a világgazdaságban. Magyarország pedig ekkor már sokkal erősebben függött a globális gazdasági környezettől, mint 1945 óta bármikor.

Ebben a környezetben született meg Bognár József munkája a világgazdasági korszakváltásról,⁹ amelyet kezdetben vehemensen kritizált a magyar politika, mondván: a korszakváltás nem érintheti a szocializmus építését. Hasonló ideológiai elutasítás mutatkozott a nyersanyagárak „begyűrűzését” illetően is, miszerint azok megállnak a határnál. Még inkább falakba ütköztek a szerkezetátalakítás fontosságára utaló, a szelektív, versenyorientált külgazdasági stratégia megfogalmazását sürgető kutatások eredményei. Nem is beszélve azokról a javaslatokról, amelyek Magyarország IMF- és Világbank-tagságát, illetve a külföldi működőtőke fokozottabb bevonását érintették. Amikor aztán bebizonyosodott, hogy a magyar gazdaság mégsem tud elzárkózni, hogy a negatív fejlemények megjelennek a gazdaságban, akkor megindult a párbeszéd az intézet és a politika között. (Elsőként az 1977. évi, nagyrészt papíron maradt gazdaságpolitikai korrekció kapcsán, később aztán a nemzetközi pénzügyi rendszerbe való belépést, a külföldi tőkét illetően is, miközben az Európai Gazdasági Közösséggel, majd az Európai Közösségekkel való kapcsolatok intézményes építésével kapcsolatos javaslatcsomag mindvégig vörös posztó maradt a hatalom számára.)

⁹ *Világgazdasági korszakváltás. Tanulmányok és beszélgetések.* Budapest, 1975, 204 p.

A világgazdasági korszakváltás mint meghatározó, a korábbi szemléletet áttörő kutatási eredmény környezetében gomba módra csíráznak ki a fontos elméleti és gazdaságpolitikai következtetéseket hordozó kutatások. Ezek összesítve a rendszeresen készített középtávú (5–20 évig terjedő) világgazdasági prognózisokban található meg, amelyek kimunkálásához az intézet teljes kollektívája hozzájárult. Mégis kiemelésre kívánkozik Simai Mihály¹⁰ könyve, amely fontos hozzájárulás a kölcsönös függőség elméletének kidolgozásához és a gazdasági konfliktusok kezeléséhez. Hasonlóan jelentős tudományos eredmények jelentek meg Kádár Béla¹¹ művében, amely a világgazdasági kihívások központi elemének tekintette a megváltozott körülmények közötti gyors szerkezeti igazodást, és a magyar gazdaság új növekedési pályára állítása mellett érvelt egy átfogó külgazdaság-orientált stratégia keretében.

A korszakváltás és az alkalmazkodás különböző aspektusait részletesen vizsgálták azok a tudományos műhelyek, amelyek a létszámában gyorsan növekvő intézeten belül kialakuló osztályok kereteiben működtek. 1973 után négy részleg alakult a VKI-ben: a Szocialista (Pécsi Kálmán vezetésével), a Fejlett Tőkés (Kádár Béla) és a Fejlődő Osztály (Dobozi István), valamint egy globális világgazdasági kérdésekkel foglalkozó csoport (Bognár József és Simai Mihály).

A szocialista kutatások egyik központi témája volt a magyar gazdaságkutatásban mindaddig hiányzó monográfiák elkészítése az egyes európai KGST-országok gazdasági helyzetéről, különös tekintettel reform- és alkalmazkodóképességéről (Kiss Károly¹² Szovjetunió, Magyar Bálint¹³ és Mizsei Kálmán¹⁴ Lengyelország, Hunya Gábor¹⁵ Románia, Csaba László¹⁶ és Pataki István¹⁷ NDK). A másik alapvető vonulatot a KGST egyre sürgetőbb reformjával kapcsolatos vizsgálatok képez-

10 *Kölcsönös függőség és konfliktusok a világgazdaságban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978, 314 p.

11 *Szerkezetváltás a világgazdaságban. Structural Changes in the World Economy*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, 287 p.

12 *A Szovjetunió regionális gazdaságpolitikájának és a szovjet gazdaság regionális fejlődésének áttekintése*. Budapest, 1977, VKI TTSZ, 162 p.; *A szovjet gazdaság a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján*. Budapest, 1977, VKI TTSZ, 170 p.

13 *Az 1945 utáni lengyel agrárfejlődés. VKI Közlemények*, 1978, 256 p.

14 *A lengyel gazdasági reform a megvalósítás előtt. VKI Közlemények*, 1981, 96 p.

15 *Románia iparosításának regionális kérdései*. Budapest, 1982, VKI TTSZ, 129 p.

16 *Gondolatok az NDK gazdasági mechanizmusának fejlődéséről*. Budapest, VKI, 1978, 157 p. (MTA VKI Közleményei.); *Gazdaságpolitika és gazdasági mechanizmus az NDK-ban a világgazdasági változások időszakában (1974–79)*. Budapest, VKI, 1980, 167 p.

17 *Foglalkoztatottság és munkaerőgazdálkodás kérdései a Német Demokratikus Köztársaságban*. Budapest, VKI, 1977, 93 p. (MTA VKI Közleményei.)

ték (főként Pécsi Kálmán¹⁸ munkái), hiszen a magyar gazdaság egyre inkább kettős kötődésben vergődött: a fejlődéshez nélkülözhetetlen a nyugati kapcsolatok erősítése, ugyanakkor a KGST adott állapota – miközben a vállalatok nagy részének fennmaradását biztosítja – egyre súlyosabb adóssághelyzetbe sodorja a nemzetgazdaságot. A kutatások az 1980-as évek közepéig abból indultak ki, hogy a KGST nemcsak megreformálandó, de meg is reformálható és alkalmas közeget jelenthet a magyar gazdaság kétpólusú kötődésének hosszabb távú biztosításához. Ugyanakkor a kutatások harmadik vonulata, a vállalatközi együttműködés, amely első alkalommal viszi be az intézet kutatási témái közé a mikroszintet, ennél pesszimistább megfogalmazásokra jut (Rácz Margit¹⁹). Végül negyedik fő kutatási elemként mindvégig komoly figyelmet kaptak a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, mindenekelőtt a magyar gazdaság nyersanyagigényének biztosítása szovjet forrásból és különböző ellentételezések formájában (pl közös beruházások, olaj-gabona csere, készpénzes ügyletek).

A fejlett tőkés országokkal foglalkozó osztály tevékenységének középpontjában a szerkezeti változások részletes elemzése állt. Számptalan tanulmány készült az egyes iparilag fejlett országok strukturális átalakulásáról, illetve a meghatározó iparágakon belül zajló szerkezeti változásokról (Hámori Jenő,²⁰ Inotai András,²¹ Losoncz Miklós, Szőke Magdolna,²² Török Ádám). Ekkor indultak, majd az 1980-as években teljesedtek ki a versenyképességgel és szakosodással kapcsolatos kutatások, amelyek elméleti szintézisét Török Ádám²³ készítette el, gyakorlati, gazdaságpolitikai következtetéseit pedig számos terjedelmes munkában Inotai András²⁴ vonta le. E kutatások jelentős hatást gyakoroltak a magyar gazdaságpolitika döntéshozóira. Most, a konkrét adatok fényében vált számukra világos-

18 A KGST termelési integráció közgazdasági kérdései. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977, 389 p.

19 A KGST gazdasági szervezetei és a vállalatközi együttműködés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982, 173 p.

20 Hámori Jenő–Hernádi András–Inotai András–Kádár Béla: Hat fejlett ország iparcikkexport szakosodásának főbb tendenciái az 1965 és 1974 közötti évtizedben. MTA VKI Közleményei, Budapest, 1977, 2. sz. 82 p.

21 Az ipari exportverseny új fejezete. In *Minőség – ugrás előtt vagy után?* Budapest, VKI, 1986, 62 p.

22 Hámori Jenő–Losoncz Miklós–Szőke Magdolna: Három fejlett nyugat-európai tőkésország iparcikkexport szakosodásának jellemzői az 1965 és 1976 közötti évtizedben. MTA VKI Közleményei, 1978, 3. sz., 86 p.

23 *Tendances de specialisation dans les exportations hongroises de produits manufactures aux pays de l'OECD.* Budapest, VTT, 1978. (Tendances dans l'économie mondiale, 23.)

24 *A működő tőke a világgazdaságban.* Budapest, 1989, Kossuth Könyvkiadó–Közügazdasági és Jogi Könyvkiadó, 332 p. *The EEC at the end of the seventies. (West European integration in the new world economic environment).* Budapest, VKI, 1979, 111 p. Trends in World Economy, No. 28.,

sá, mekkora Magyarország lemaradása a világgazdasági korszakváltást gyakorlatilag átaludt egy évtized következményeként. Ekkor indultak a nyugat-európai integrációval kapcsolatos kutatások, amelyek megalapozták a VKI későbbiekben egyik meghatározó kutatási profilját. Hasonlóképpen ebből az időből erednek az 1990-es években kiteljesedő, Magyarországon szervezett keretekben egyedül itt folyó japán és távol-keleti kutatások (Hernádi András).

A fejlődő országokkal foglalkozó kutatások a megelőző évtized tudományos eredményeire támaszkodhattak. Újabb, nemzetközileg is nagy figyelmet kapott munkával, a gyengén fejlettség és a fejlődés elméleteinek kritikai elemzésével gazdagította az intézet tevékenységét Szentés Tamás.²⁵ Egyre nagyobb figyelmet kap az új világgazdasági rendszer, a *New International Economic Order* (NIEO) megvalósíthatóságával kapcsolatos kutatás (Bognár József,²⁶ Mándi Péter,²⁷ Dobozi István²⁸). Különösen az 1970-es évek második felében éltek virágkorukat a nyersanyagokkal és az energiahordozókkal kapcsolatos világgazdasági előrejelzések (Balkay Bálint,²⁹ Dobozi István³⁰). Egyre inkább ezekhez kapcsolódtak a fej-

- 25 *Elmaradottság és fejlesztés. Az elmaradottság lekiüzdésének kérdései Afrikában.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972, 486 p.; *A fejlődő országok helyzete, továbbfejlődésük néhány problémája.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 77 p.; *Fekete-Afrika gazdasága.* Budapest, 1967, 61 p. (MTA Afro-Ázsiai Kutató Központ. Tanulmányok a fejlődő országokról 12. sz.); *Az elmaradottság és a fejlettség dialektikája a tőkés világgazdaságban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976, 495 p.; *Az elmaradottság főbb elméleti kérdései.* Budapest, 1978, 110 p. gépirat.
- 26 *Világgazdasági korszakváltás. Tanulmányok és beszélgetések.* Budapest, 1975, 204 p.; *Világgazdasági korszakváltás.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 22 p. (Ism. B. M. Figyelő, 20. évf. 1976, 45 sz., 13.)
- 27 Az új nemzetközi gazdasági rend előtörténetéről. In *Tanulmányok az új világgazdasági rendről.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 25–44.; *Tájékoztató a Közgazdaságtudományi Bizottságnak a Középtávú Világgazdasági Prognózis tárcaszinten kiemelt kutatási főirány körébe tartozó kutatásokról.* Budapest, 1973, 11 p. (MTA VKI.)
- 28 *Tézisek a világgazdaság várható fejlődéséről a következő évtizedben.* Budapest, 1975, 9 p.
- 29 Fülöp József–Balkay Bálint: *A legfontosabb ásványi nyersanyagforrás alakulásának nemzetközi prognózisa.* OMFB, 1977, 82 p.; *Fontosabb ásványi nyersanyagok hosszú távú világpiaci tendenciái.* Budapest, 1976, 47 p.; *Gondolatok a tőkés nyersanyagpiacok alakulásáról, gazdasági kapcsolatainak továbbépítéséről és a szovjet–magyar együttműködési lehetőségekről.* Budapest, 1979, 10, 13 p. Intra-CMEA cooperation in fuels and energy in the light of recent developments in the world economy. In *Inter-CMEA cooperation in energy and the new trends in the world economy.* Budapest, MTA, 1984, 109–151.
- 30 *Energiatervezés és energiahelyzet egy szocialista, energiaszegény terülgazdaságban: esettanulmány Magyarországról.* Budapest, 1975, 46 p.; *Áttekintés a Világgazdasági Kutató Intézet által az elmúlt három évben végzett kutatásokról a nyersanyaghelyzet, valamint a szocialista és a fejlődő országok közötti gazdasági együttműködés témakörében.* Budapest, 1979. 41 p.; *Nyersanyag- és energiapolitika a tőkés világgazdaságban.* Kandidátusi értekezés. Budapest, 1981.; *Nyersanyagok és energiahordozók a világgazdaságban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1984, 373 p.

lődő magyar gazdasági kapcsolatokat elemző vizsgálatok is, bár új elemként, a világméretű strukturális forradalom eredményeként, megjelentek a távol-keleti gyorsan iparosodó országok is a kutatási palettán (miután a szerkezetváltozási és versenyképességi vizsgálatoknak már egy ideje tárgyát képezték). Ugyancsak a globális problémák feltérképezése során fogalmazódott meg az igény átfogó mezőgazdasági tanulmányok készítésére is, tekintettel a várható nemzetközi agrárpiazi feszültségekre, illetve a magyar agrárexport alternatív piacainak feltárására. Végül itt kell említést tennünk arról, hogy nagyrészt a VTT keretei között, de fokozatosan önálló intézeti kutatási témaként jelent meg a Kínai Népköztársaság, mindenekelőtt az 1977-ben végrehajtott alapvető gazdaságpolitikai fordulat után. (Ez aztán az 1980–90-es években intenzív kétoldalú eszmecserekhöz vezetett, hiszen a kínai gazdaságpolitika hosszú időn keresztül a magyar mechanizmus tapasztalataira épült, amelyeket nem kis mértékben a VKI vezető kutatói közvetítettek.)

A világgazdaság nagy kérdései közül – összhangban a rohamosan romló magyar külső fizetési helyzettel – egyre fokozódó figyelem fordul a nemzetközi pénzügyi rendszer elemzésére, ezen belül pedig a különböző adósságválságokra és azok kezelhetőségére, eszközrendszerére (Kemenes Egon,³¹ nemzetközi és bilaterális konferenciák). Az 1970–80-as évek másik meghatározó vonulata a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok új lehetőségeinek és változatlanul meglévő korlátainak vizsgálata (Bognár József,³² Kádár Béla³³), a magyar mozgástér bővítésére alkalmas javaslatok kidolgozása volt. E kutatások egyik érdekes mellékvonulata az egy időben a nemzetközi szakirodalomban is kedvelt háromoldalú kooperáció (Kelet–Nyugat–Dél) kutatása. Hasonlóan a magyar fejlődés külső feltételeinek változása táplálja a technológia-transzferrel kapcsolatos vizsgálatokat (Bojkó Béla³⁴ és Simai Mihály³⁵). Itt különleges kényszerítő tényezőként jelent meg az 1970-es évek végétől bevezetett amerikai embargó, ami az éppen elhatározott magyar fejlesztéseket (pl. telekommunikáció) fagyasztotta be, illet-

31 CMEA countries' indebtedness reconsidered In *Money and finance in East and West*. Wien–New York, Springer, 1978, 111–118. A fejlődő országok adóssághelyzetének néhány kérdése. *Külgazdaság*, 1988, No. 9., 3–13.

32 *Kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok korhű megvilágításban*. Budapest, MTA Afro-Ázsiai Kutató Központ, 1969. 14. (Tanulmányok a fejlődő országokról, 26. sz.); A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok jelentősége és jövője. *Valóság*, 1982, No. 6., 1–8.

33 East-West economic cooperation: A Hungarian perspective. *East-West trade*. Washington, Georgetown University, 1985, 12–16.

34 *Transfer of technology and industrial cooperation in the East-West interenterprise relations*. Budapest, 1975, 18 p. gépirat; *A technológia nemzetközi áramlásának néhány elméleti, gyakorlati és intézményi aspektusa és mérésének problémái*. Budapest, 1978, 65 p. gépirat.

35 *East-West Relations in Technology in the 1980s*. Budapest, 1984, 40 p. gépirat.

ve kényszerített alternatív (esetenként féllegális) beszerzési források felé. Miután ezek meglehetősen szűk körben, csak az *Organisation Economic Cooperation Development* (OECD-) országokon kívül voltak találhatóak, kényszerűen erősödött a feszítő gazdasági érdekekre épülő figyelem egyes gyorsan iparosodó távolkeleti országok iránt. A viszonylag rendszeres kutatások közé sorolható a meghatározó világgazdasági erőközpontok közötti kapcsolatok elemzése (Japán vonatkozásában Hernádi András,³⁶ Nyugat-Európa esetében Inotai András³⁷). Végül itt említendő a regionális gazdasági integrációkkal kapcsolatos átfogó kutatómunka, amely összehasonlító elemzés keretében vizsgálta a világ különböző régióiban létrejött, jól-rosszul működő integrációk helyzetét és alkalmazkodó képességét a megváltozott világgazdasági közegben (Inotai András³⁸).

A VKI széles körben kibontakozó és az elméleti és gyakorlati munkát ötvöző kutatási tevékenységét a munkaerő-állomány és a technikai feltételek ugrásszerű javulása kísérte az 1970-es években. Az évtized végén már közel 70 fő dolgozott a VKI-ban, köztük majdnem 40 tudományos kutató. Az utóbbiak egy része tehetséges fiatal, akik elsősorban a szerkezetváltási és szocialista kutatásokban jeleskedtek, hogy egy részük a későbbiekben jelentős szerepet játsszon akár a magyar gazdaságpolitikát megalapozó elméleti kutatásokban, akár a gazdaságpolitika formálásában és végrehajtásában.

Kisebbségi létszámemelés mellett rohamosan nőtt a Tudományos Tájékoztató Szolgálat tevékenysége is. A könyvtár állománya az 1970-es évek végére 30 000 kötet fölé emelkedett, a jelentős tudományos értéket képviselő kéziratok száma meghaladta a tízezret, és a világgazdasági kutatások szempontjából az egyik legmodernebb magyarországi folyóirat-állománnyal rendelkezett. Ez nagyrészt a világszerte mintegy 800 intézettel fenntartott cserekapcsolat eredménye. A VTT határozata értelmében, az 1970-es évektől a VKI könyvtára vált a kínai nyelvű irodalom magyarországi gyűjtőhelyévé. Az intézet könyvtára, mint külső látogatók előtt nyitott könyvtár, egyre kedveltebb „zarándokhelye” lett nemcsak a világgazdasági dokumentumok iránt érdeklődő hazai szakembereknek, de azon szocialista országbeli kutatóknak is, akik elől meghatározott anyagokat, statisztikákat az adott ország hivatalos politikája távol tartott (elsősorban a szovjet és NDK-kutatók). Átfogó publikációs tevékenység indult. A már említett *Studies on Developing Countries* mellett a VTT gondozásában napvilágot látott a *Trends in*

36 *Japan and the Pacific Region*. Budapest, VTT, 1982. (Trends in World Economy, No. 42.)

37 *Erőviszonyok és tagállami érdekek a nyugat-európai integrációban különös tekintettel 1982-re*. Budapest, 1989. (Közlemények, 74.)

38 *Regional integration among developing countries, revised*. (András Inotai: publ. World Bank, Country Economics Department, Washington, World Bank, 1991, 1, 51.) (Policy, research, and external affairs working papers: trade policy. 643.)

World Economy sorozat (1971 és 1996 között 79 szám jelent meg, részben idegen nyelven), a nagyobb monográfiák publikálására megszülettek a TTSZ Közlemények (1975 és 1991 között 56 kötet készült). 1973 és 1988 között évi hat számmal, utána 1992. évi megszüntéig évi 4 számmal került kiadásra az *Abstracts on Hungarian Economic Literature* (szerkesztője Felvinczi Tamás), amely két évtizeden keresztül a magyar közgazdasági irodalom szinte teljes egészéről nyújtott angol nyelvű áttekintést, és rendkívüli nemzetközi népszerűségnek örvendett. (A sors fintora, hogy anyagi okok miatt ez is áldozatul esett a rendszerváltásnak.) Külső finanszírozásból, de intézeti szerkesztésben készült és számos intézeti munkatárs tudományos dolgozatát közölte angol nyelven a *Development and Peace* című, évente két alkalommal megjelentetett folyóirat (szerkesztője Dobozi István volt).

Az 1970-es évektől kezdve jelentősen nőtt azon nemzetközi szervezetek száma, ahol akár a VKI-t, akár annak valamely vezető kutatóját taggá vagy vezető funkcióba választották. Csak a legfontosabbakat soroljuk fel ebből az időszakból: Római Klub, ENSZ Egyetem, European Association Development Research Training Institutes (EADI), International Federation Institutes Advances Study (IFIAS), Stanford Research International, International Studies Association, Centre for Our Common Future, Consejo Europeo de Investigaciones Sociales de America Latina (CEISAL), International Economic Association.

Minden nemzetközi fórum jó lehetőséget kínált arra is, hogy kutatóink népszerűsítsék a magyar gazdasági mechanizmust, megismertessék a külföldi partnerekkel a magyar gazdaság aktuális céljait és problémáit, meghallgassák, értékeljék és további kutatómunkájukban felhasználják a külföldi (elsősorban nyugati és szovjet) véleményeket, amelyek a magyar külgazdasági mozgástérre nézve voltak különösen érdekesek.

Tudományos kutatások és eredmények az 1980-as években

Az 1980-as évek első harmadától a rendszerváltás utáni évekig tartó időszak volt a VKI történetének második jelentős szakasza. Sem az induló, sem a záró szakaszhatár nem köthető konkrét dátumhoz, inkább néhány fontos világgazdasági, európai és magyar fejleményhez.

Az 1980-as évek első harmadában a lezajlott nyersanyag- és energiapiaci árrobbanásoknak vége lett, sőt, ellenkező előjelű árváltozások kezdődtek. Ugyanakkor mindenütt sokszor megkésetten, de napirendre kerültek a szerkezetátalakítási reformok, illetve érezhetővé váltak e reformok elmulasztásának következményei. Nagyszabású megújulás kezdődött Amerikában, míg az integráció

új minőségét próbálgatták Nyugat-Európában. Ezzel egyidejűleg lekerül a napi-rendről a fejlődő országok számos követelése, az amúgy sem homogén csoport különböző gazdaságpolitikák mentén fragmentálódott. Egy részük a sikeres követők csoportjához zárkozott fel, más részük szinte reménytelen helyzetbe jutott, és ezzel együtt kikerült a nemzetközi gazdasági kutatásokból is (hogy a humanitárius és szociális kutatásokat táplálja). Ami pedig a szocialista országokat illeti, egyre inkább érlelődtek a váltás kényszerei és a változásra képtelen politikai erők közötti feszültségek: a rendszer mind nemzetgazdasági, mind KGST-szinten végnapjait élte. Ez hálás témája volt a spekulatív kutatásoknak, de elriasztó a racionális alapokra helyezett elemzések számára (azon túlmenően, hogy egy rendszer végét nagy valószínűséggel meg lehet már jósolni, csak a következményeit nem).

Magyarország már az *International Monetary Fund* (IMF) és a Világbank tagja, a nemzetközi adósságcsapda foglya, ugyanakkor végre kényszerű belső reformok kísérleti terepe is volt. Ez először a belgazdasági reformok iránt fogékony kutatói gárdát vonzotta, de némi késéssel, az 1980-as évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország esetében a belső és külső reformok egymástól nem választhatók el. Olyan helyzetben került előtérbe az új külgazdasági stratégia iránti igény, amikor nemcsak az egyes gazdasági jelenségek mozgásformái változtak meg, hanem mozgásuk dinamizmusa és terjedési sebessége is.

Néhány évre ugyan ismételten szakadék képződött a kutatás és az eredmények iránti gazdaságpolitikai igény között, de a kutatásokban nem következett be törés: az 1970–80-as évek fordulóján indított kutatások lendülete még tartott, szakmai és pénzügyi fedezete pedig még biztosított volt. Ebből a szempontból a legjobbkor jött az *Országos Középtávú Kutatási-fejlesztési Terv* (OKKFT) keretében *A világgazdasági változások és a magyar gazdasági stratégia* című Ts-1/1 program koordinálására és végrehajtására érkező felkérés. Ez ismételten áramvonalasította a kutatást, biztosította a tudomány és a gazdasági döntéshozatal közötti, a korábbiaknál jóval közvetlenebb kapcsolatot, miközben középtávon megfelelő anyagi feltételeket is teremtett. Ugyanakkor a korábbiaknál jóval nagyobb felelősséget is rótt a tudományra, hiszen az adott helyzetben a folyamatok helyes megítélése és azokból a helyes következtetések levonása közvetlen „növekedési faktorrá” vált.

A kutatások immár nemcsak funkcionális témák és földrajzi területek szerint, de a finanszírozási források függvényében is csoportosultak. A VKI 1986–1990-es kutatási tervében az egyes kutatási témák a *Társadalmi Struktúra* (TS-) program, az MTA költségvetéséből finanszírozott tevékenységek, az ekkor indított *Akadémiai Kutatási Alap* (AKA-) és *Országos Tudományos Kutatási Alap* (OTKA-) pályázatok, valamint kifejezetten intézeti kutatási tervek szerint osztályozódtak. Ugyanakkor az egyes kutatási programok egyre kevésbé sorolhatók be a hagyományos

mányos osztálykeretekbe, amelyek egyébként 1988 után kutatási központként működtek. Igaz, hogy az 1980-as évek elejétől a fejlett tőkés országokat kutató osztályból kiváltak az integrációs kutatások, amelyek önálló osztályt alkottak (majd 1988 után, az intézeti munkaerő-állomány drasztikus csökkenését követően a kettő újra egyesül Transznacionális Kutatások Központja néven), de valójában minden kutatási projektben erősödött az osztályokon átnövő, az adott kutatásra szervezett csoportokra épülő kooperáció. A VKI-ban sosem jelentős osztálykorlátok elkezdnek „spiritualizálódni”.

A kutatások homlokterébe a magyar gazdaság külső feltételeiben bekövetkezett, illetve várható változások elemzése kerül, szoros összefüggésben a kívánatos magyar külgazdasági stratégia kimunkálásában való részvétellel.

A világgazdasági fejlődés fő tendenciáinak elemzésén belül felértékelődött a globális tényezők vizsgálata. Ez részben a környezetvédelem akut problémáiból és a technológiai forradalomból következett, részben pedig abból, hogy minden jel szerint utolsó napjait élte a bipoláris világ, vagyis az utóbbi problémák aligha leplezhettek el már a globális kérdéseket. Az egyes termelési tényezőkön belül felértékelődött és egyre inkább önálló mozgásteret kapott a nemzetközi tőke, ami a pénzügyi rendszer jövőjét és a ma működő nemzetközi szervezetek problémamegoldó képességét kérdőjelezte meg. Újabb globális problémává nőhetik ki magukat a felgyorsuló jövedelmi különbségek, mindenekelőtt egyes országok, sőt fél kontinensek reménytelennek tűnő kiszakadása a meghatározó fejlődési folyamatokból (Bognár József³⁹).

Hasonló töről fakad a tudományos-műszaki fejlődés főbb globális és regionális tendenciáinak vizsgálata (Simai Mihály⁴⁰). A kutatás a tudományos-műszaki fejlődés gazdasági aspektusai mellett a társadalmi következményeket is elemezte, mégpedig három síkon: a világgazdaság, a nemzetgazdaság és a vállalatok szempontjából. A kutatás feltárta, melyek a sikeres technológiai adaptáció belső feltételei és határai.

Ekkor értek be a korábbi időszak szocialista kutatásai. Egyre világosabban rajzolódtak ki mindenütt a válság jelei. Ezek természetére, elhárításuk lehetőségeire, valamint várható következményeire több tanulmány hívta fel nemcsak a magyar gazdaságpolitika, de a nemzetközi szakértők figyelmét is (Mizsei Kál-

39 *The Global Problems in an Interdependent World*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest, 1984, (Studies on developing countries, No. 116.) 20.; Global economic security and growth. World economic prospects for the eighties and nineties. *The New Hungarian Quarterly*, Vol. 21., 1980, No. 79., 9–24.

40 *International Technology Transfer and Economic Development in the late 20. Century*. Budapest, VTT, 1984, 89 p.

mán⁴¹ lengyel, Hunya Gábor⁴² román és Kiss Károly⁴³ szovjet Közép-Ázsiával foglalkozó anyaga, valamint az 1987-ben elkészült globális prognózis). 1988-tól „szinkronizálódtak” a szocialista országok gazdaságpolitikai teendői: kezdtek megjelenni a rendszerváltás kényszerének félreismerhetetlen jelei. Ennek kapcsán alaposan felértékelődtek a VKI-ban folytatott ilyen jellegű kutatások itthon és külföldön egyaránt. A legnagyobb visszhangot kiváltott összefoglaló munka a privatizációs kihívással foglalkozott. Ugyanakkor az intézetben belül két nézet kristályosodott ki: az egyik még mindig hitt a rendszer reformálhatóságában (Pécsi Kálmán, Kiss Károly),⁴⁴ míg a másik éppen a rendszer lényegét megkérdőjelező tulajdonosi reformban látta a kiutat (Mizsei Kálmán⁴⁵).

Egyre inkább a transzformációs válság közegébe illeszkedtek a magyar szovjet kapcsolatokat érintő kutatások. Immár nem a nyersanyagok biztosítása volt a fő kérdés, hanem a KGST jövője, ezen belül pedig a magyar vállalatok piacra jutási lehetősége (Pécsi Kálmán⁴⁶).

Ebben az időszakban vált kiemelt kutatási területté a nyugat-európai integráció. Brüsszeli megrendelésre (és az érintett magyar szervek rosszallása mellett) átfogó tanulmány készült a magyar–Európai Közösség (EK) kapcsolatok fejlesztésének lehetőségeiről, beleértve a kereskedelmi és kooperációs megállapodást is (Inotai András).

Az EK nagyszabású tervei, így az egységes belső piac meghirdetése 1985-ben (Rác Margit,⁴⁷ Somai Miklós), a monetáris unió csírái (Dezséri Kálmán⁴⁸), az agrárrendtartás növekvő belső feszültségei (Kiss Judit⁴⁹), valamint az EK világ-

41 *A lengyel gazdasági reform a megvalósítás előtt*. Budapest, MTA VKI, 1981, 96 p. (MTA VKI Közleményei.); *Genesis of Polish Economic Reform*. Budapest, 1983, 31 p.; *Elhúzódo válság a lengyel gazdaságban és társadalomban: elemzés a lengyel helyzetről*. Budapest, MTA VKI, 1988, 60 p.; *Lengyelország: válságok, reformpótlékos reformok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990, 350 p.

42 *Románia – a szélsőséges eset*. Budapest, MTA VKI, 1987, 309 p. (MTA VKI Közleményei.)

43 *A Szovjetunió regionális gazdaságpolitikájának és a szovjet gazdaság regionális fejlődésének áttekintése*. Budapest, VKI, 1977, I, 162 p. (MTA VKI Közleményei.)

44 *Böröczfy Ferenc–Kiss Károly–Pécsi Kálmán: Új korszak küszöbén a szovjet gazdaság*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987, 332 p.

45 *Economic reforms and second economy in the East European economies. Logics of Change*. Budapest, 1986, 49 p. gépirat.

46 *A magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok 30 éve 1945–1975*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979, 298 p.

47 *Az egységes belső piac kiépítésének programja az EK-ban*. Budapest, MTA VKI, 1992, 6–19.

48 *Nemzetközi pénzügyek: egy integráló tényező a világgazdaság globalizálódási és regionalizálódási folyamataiban*. Budapest, VKI, 1993, 15 p.

49 *Alternatívák a CAP-reform továbbvitelére a 2000-ig terjedő időszakban, s ennek várható következményei a kelet-közép-európai országok csatlakozási körülményeire*. Budapest, VKI, 1997, 43 p.; *Az EU agrárreformjának hatása a magyar mezőgazdaságra*. Budapest, VKI, 1996, 12 p.; *Az EU közös agrárpolitikája*,

gazdasági pozícióinak romlása átfogó kutatási program részeit képezte (Inotai András, majd Rácz Margit vezetésével). A kutatások már abból indultak ki, hogy a következő időszakban az EU lesz Magyarország meghatározó partnere, mégha ennek intézményi keretei akkor nem is rajzolódtak ki világosan. Elsőként hívtuk fel a figyelmet a földrajzi orientációváltás szükségességére és arra, hogy ez mit követel meg a magyar gazdaságirányításból és -diplomáciától.

A változó világgazdasági közegbe ágyazva folytak a fejlődő világgal kapcsolatos kutatások (Kiss Judit⁵⁰ irányításával). Több tanulmány született a fejlődő országok különböző típusainak meghatározására, különös tekintettel az olaj utáni korszakra való felkészülésre, az iparfejlesztés jellegére és az IMF-fel aláírt stabilizációs programok hatásaira nézve. Az utóbbiak közvetlen tapasztalatokkal gazdagították a hasonló gondokkal küszködő magyar gazdaságpolitikát. Egyértelmű földrajzi váltás zajlott le ebben az időszakban az afrikai térség rovására és a távolkeleti régió javára (miközben a latin-amerikai országok figyelése is inkább csak nemzetközi elemzésekben, pl. az adósságkérdésben vagy a versenyképesség esetében öltött testet).

Új kutatási területként jelent meg ebben az időszakban az infrastruktúra és a szolgáltatások vizsgálata (Ehrlich Éva⁵¹). Széles körű nemzetközi összehasonlítások bizonyítják, hogy a közép- és kelet-európai országok mennyire elmaradtak e téren az általános fejlődéstől, és hogy ez az elmaradás a gazdasági növekedés legfontosabb gátjává vált napjainkra. A kutatások feltárták az állami szerepvállalás eltérő szerepét az infrastruktúra fejlesztésében, valamint a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének fő trendjeit is.

Az intézet interdiszciplináris hagyományait folytatta az a kutatás, amely a fejlett ipari országok szerkezetváltásának, gazdaságpolitikai lépéseinek társadalmi előzményeivel és következményeivel foglalkozott, és a jóléti rendszer fenntarthatóságát vizsgálta (Szamuely László⁵²).

A környezetünkben végbemenő változásokra a VKI megfelelően tudott válaszolni. A szakmai és személyi kontinuitás nem okozott problémát az igazgatóváltásban (1988-ban Bognár Józseftől Simai Mihály vette át az intézet közvetlen vezetését). Az osztály- (majd központ-) kereteket rugalmasan alakította, előtérbe

lehetséges változása 2000-ig, s ezek hatása a kelet-közép-európai országok csatlakozására. Budapest, VKI, 1997, 44 p.; *The integration of the Hungarian Agriculture into the EU: conflicting interests and possible solutions.* Budapest, VKI, 1996, 22 p.

50 *A fejlődő országok élelmiszer-problémájának okai, megoldásának lehetőségei és korlátai.* Kandidátusi értekezés, Budapest, 1984, 270 p.

51 Ehrlich Éva–Csernók Attila–Szilágyi György: *Infrastruktúra. Korok és országok, 1860–1968.* (Countries, 1860–1968), Budapest, 1975, Kossuth Könyvkiadó.

52 *A jóléti állam ma.* Budapest, Magvető, 1985, 123 p.

helyezte a teammunkát, erősítette a bedolgozói hálózat tevékenységét. Komparatív előnyei alapján kifejezetten előnyös volt számára különböző kutatási források megnyílása az 1980-as évek közepétől (Ts, AKA, OTKA). Gazdaságpolitikai kutatásai alapján fel tudta vállalni nemcsak a kutatási, hanem a tanácsadási szerepet is, ami a kutatók fokozottabb bevonását jelentette a kormányzat közvetlen döntés-előkészítési munkálataiba. Hazai és nemzetközi tekintélyét jellemzi, hogy az 1980-as évek második felében a világ addig ideológiai okokból elzárt részei felé nyitni kívánó magyar külpolitika nem egy esetben a VKI-t vette igénybe a hivatalos kapcsolatok felvételének előkészítésére (Dominikai Köztársaság, Dél-Korea, Dél-Afrika).

Az 1980-as évek utolsó harmadában a VKI mégis történetének egyik legnehezebb helyzetébe került. Részben a Magyarországon zajló átalakulás, részben a megnyíló külföldi munkavállalási lehetőségek a leginkább felkészült szakemberek egy részét véglegesen vagy ideiglenesen kiemelték az intézetből. 1990 végén 38 kutató dolgozott az intézetben, 10 százalékkal kevesebb, mint 1986-ban. Ebből is 8 fő tartózkodott külföldön, munkavállalás címén vagy ösztöndíjjal. A csökkenésnél jóval nagyobb problémát jelentett a szakmai színvonalat is befolyásoló fluktuáció. 1986 és 1998 között összesen 23 fő távozott, és bár a helyükre nagyrészt sikerült új munkatársakat felvenni, ez azonban a korábbiak tapasztalatát, nemzetközi elismertségét nem tudta helyettesíteni. Valójában egy megújult, korösszetételében jóval fiatalabb, de kevesebb tapasztalattal rendelkező kutatói állomány kellett, hogy szembenézzen a következő időszak kutatási kihívásaival.

Az 1990-es évek kutatásai és eredményei

Az 1990-es évek folyamán a rendszerváltozás és az ezzel összefüggő feladatok számos dimenzióban teljesen új korszakot nyitottak: Magyarország nemzetközi környezete alapvetően megváltozott. Az átmenet a piacgazdaságra megváltoztatta a gazdasági környezetet a VKI számára is. Egyrészt új feladatok kutatását helyezte előtérbe, másrészt az intézet politikai, gazdasági és tudományos környezete is példátlan változásokon ment át. Egyúttal ez volt az a periódus, amelynek bekövetkeztére az intézet közel két évtizeden készült és próbálta felkészíteni a magyar döntéshozókat és közvéleményt. Ez volt az a periódus is, amikor a korábbi években kiépített széles körű nemzetközi együttműködési hálózat, ha lehet, még inkább felértékelődött. Ez azonban közel sem tette könnyebbé az intézet életét, hiszen az ismételen előtörő, az éppen aktuális rövid távú politikai és ideológiai érdekek mentén megfogalmazódó elvárások nem teremtettek jó talajt az objektív kutatómunkára. Ellenkezőleg, meglehetősen paradox módon, az

1990 utáni magyar gazdaságpolitikai döntéshozatal számára a VKI évtizedek alatt felhalmozott tapasztalatai ideiglenesen mellőzhetőnek, sőt mellőzendőnek ítéltettek. A tudományos megalapozottság, a világ gazdaság és az európai gazdaság meghatározó folyamataira való felkészültség és stratégiai érzékenység, nem utolsósorban pedig a korábban kiépített nemzetközi kapcsolatrendszer biztosította azonban nemcsak a túlélést, hanem a felkészülést arra a fordulóra, amikor – az intézet életében immár nem először – a megszorult politika kereste meg az intézetet, és nem fordítva.

Az intézet iránti kormányzati érdeklődés először a Külügyminisztérium részéről jelentkezett, amikor Magyarország EU-integrációs stratégiájának kérdése 1993-ban napirendre került. A kutatási prioritás akkor bontakozott ki teljes erővel, amikor 1996 elején döntés született az Integrációs Stratégiai Munkacsoport felállításáról, amelynek koordinátora, meghatározó kutatási háttérintézménye, információs, könyvtári és statisztikai bázisa a VKI lett. Ez a munka tekinthető az intézet legfontosabb tudományos hozzájárulásának az 1990-es években, mégpedig nemcsak az ismeretek felhalmozásában, hanem a döntéshozatali folyamat elősegítésében is. A megfelelő felkészültséghez azonban alapvető szerkezeti változtatásokat kellett végrehajtani a kutatómunkában.

Felértékelődtek az európai, ezen belül az európai integrációval kapcsolatos kutatások. Szinte valamennyi kutatás háttérében kimondva vagy kimondatlanul meghúzódott a magyar gazdaság alkalmazkodásával, versenyképességével, EU-érettségével összefüggő kérdések széles köre.

Az egykori szocialista kutatások nagy részét modernizálni kellett, emellett a központ munkatársai szinte kivétel nélkül máshová távoztak. Az új helyzetben előtérbe került a közép-európai országok rendszerváltásának komparatív elemzése, a regionális együttműködés és az egyes országok EU-integrációra való felkészülése. Ugyanakkor sajnálatos módon jóval hátrább sorolódott a volt Szovjetunió területén létrejött országok, elsősorban Oroszország intenzív kutatása.

Ami a fejlődő országokat illeti, tovább folytatódott a súlypontáttevedés a távol-keleti régióra. Emellett a heterogén csoport egyes (meghatározó) országainak tapasztalatait összehasonlító nemzetközi elemzésekben hasznosították (pl. modernizációs sikerek és kudarcok).

A VKI szervezeti struktúrája az 1991 közepén bekövetkezett újabb igazgatóváltás ellenére (Simai Mihályt Inotai András váltotta) nem igényelt alapvető átrendezést. 1990 júniusában Kelet-Közép-Európa egyetlen ilyen kutatóközpontjaként megalakult a Japán, Kelet- és Délkelet-Ázsia Kutatóközpont. Formailag a korábbi központok is léteznek, de a profilváltás és az új kutatási súlypontok minden korábbinál nagyobb mértékben helyezték előtérbe a rugalmas csoport-

tokba való kutatásszervezést. Az intézet szinte valamennyi munkatársa egy vagy több projekt vezetője, miközben számos más projekt megvalósításában is közreműködnek.

Az intézet munkatársi állományát sikerült stabilizálni. A többségében fiatal, sokszor kezdetben az MTA fiatal kutatók pályázata keretében alkalmazott, de részben már nemzetközi tapasztalattal rendelkező kutatók és az idősebb szakemberek között példás együttműködés alakult ki, ami a rugalmas teammunkának is köszönhető.

Lényegi módosítást követelt meg az intézet kiadványpolitikája. A korábbi két, angol nyelvű sorozatot részben pénzhány, részben a megváltozott piaci igények miatt nem folytattuk. Helyette 1991-től jelennek meg *Kihívások* címen a rövid gazdaságpolitikai elemzések (eddig 140 munka), amelyek nemcsak a döntéshozók, hanem a szélesebb közvélemény informálását is szolgálják, valamint az angol nyelvű *Working Paper* sorozat (eddig 112 szám). Ehhez társul 1997-től a *Műhelytanulmányok* kiadvány, amely hosszabb lélegzetű tudományos munkákat publikál magyar nyelven (eddig 22 szám). Emellett számos egyedi, illetve közös, az *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottsággal* (OMFB) és a *United Nations Development Programme*-mal (UNDP) kiadvány látott napvilágot.

Az 1990-es években látványosan bővült és modernizálódott a VKI számítógépparkja. 1992-től indult a könyvtári állomány számítógépes feldolgozása. Az intézetben valamennyi kutató számára rendelkezésre áll számítógép, legtöbbször pedig otthon is rendelkezik géppel. A gépek nagy része csatlakozik az internetre, az intézeten belüli információáramlás fő eszköze a helyi hálózat lett.

A legutóbbi években a könyvtár tovább gazdagodott, elsősorban a rendszeresen érkező OECD-, IMF- és Világbank-anyagoknak köszönhetően, majd 1996 után az európai integrációs dokumentumok vonatkozásában is. Lényegi változásnak tekinthető, hogy 2000 elejétől a VKI könyvtára több mint 100 ezer kötettel az Egyesített Társadalomtudományi Könyvtár részévé vált.

Az 1990-es évek kutatási prioritásait négy területre lehet csoportosítani. Az első a világgazdaság alapvető kérdéseivel foglalkozik (elméletek, középtávú világgazdasági prognózis, globalizáció és regionalizáció, műszaki-technikai forradalom, működőtöke-áramlás, szolgáltatások, nemzetközi pénzügyi rendszer, környezetvédelem, gazdasági biztonság). A második a magyar gazdaságra erőteljesen ható nemzetközi környezetet vizsgálja (idetartozik az EU-integráció, a közép- és kelet-európai országok gazdasági fejlődése és regionális együttműködése, egyes kiemelt országok fejlődése, pl. az USA, Németország, Oroszország, Japán és a Távol-Kelet). A harmadik a gazdasági modernizáció komparatív elemzésével, ezen belül a transzformáció lényegi kérdéseivel foglalkozik. A negyedik blokkba a mikrogazdasági kutatások tartoznak.

A globalizáció gazdasági, politikai és társadalmi vonásaival és következményeivel számos tanulmány foglalkozott: általános kérdésként (Inotai András), a fejlődés stratégiai elemeivel (Simai Mihály) éppúgy, mint a nemzetközi pénzügyi rendszer (Dezséri Kálmán⁵³), a működőtőke-mozgások (Simai Mihály⁵⁴ és munkatársai), a technológiai forradalom (Simai Mihály,⁵⁵ Körösi István⁵⁶) vonatkozásában. Egyöntetű következtetés, hogy a globalizációt lehet szeretni vagy nem szeretni, aki azonban nem tud alkalmazkodni a játékszabályaihoz, nemcsak lemarad a versenyben, hanem ki is esik belőle. Magyarország számára ritka lehetőség, hogy gazdasági-technikai megkésettisége ellenére megfelelő gazdaságpolitika esetén részese lehet a felzárkózásra képes országok csoportjának.

A középtávú világgazdasági prognózis (Farkas Péter⁵⁷ és munkatársai) folyamatos intézeti munka, amely évente újul meg, illetve egészül ki új aspektusokkal. Rendszeresen vizsgáljuk a növekedés, beruházások, mezőgazdaság, ipari szerkezetváltás, munkaerőpiac, működőtőke-áramlás, nemzetközi kereskedelem, regionális integrációk legfontosabb jellemzőit és trendjeit. A vizsgálatok nem klasszikus konjunktúraelemzések, hanem középtávú prognózisok, amelyek alkalmasak felhívni a figyelmet néhány olyan meghatározó tendenciára, amely a következő években a mainál erőteljesebben éri a világot és Magyarországot is. A prognózisokhoz minden esetben magyar vonatkozású megjegyzések, következtetések csatlakoznak.

A kutatások központi magját az európai integráció képezi. Ez már az 1990-es évek első felében is így volt, meghatározó külső impulzust azonban az Integrációs Stratégiai Munkacsoport (ISM) 1996 eleji életre hívásával kapott. A 19 munkacsoportra tagolódó, 1998-ban mintegy 500 külső munkatársat foglalkoztató rendszer Inotai András irányításával működött (1998 szeptemberéig), és két területnek intézeti munkatárs volt a gazdája (Meisel Sándor⁵⁸ a kereskedelem-politikai, Ehrlich Éva⁵⁹ az infrastrukturális kutatásokat koordinálta).

53 Eu financial transfers and Eastern enlargement-expectations and capital requirements of Hungary. In *Financial transfers of the European Union and Eastern enlargement*. Budapest, IWE, 1998. 113–122.; Az EMU és a közép-európai országok valutapolitikai alternatívái: lehetőségek a magyar árfolyampolitika számára. In *Őszinte könyv – az Európai Unióról*. Budapest, 1999, 100–114.

54 *A működő tőke kivitele és a technikai fejlődés a 21. század küszöbén*. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2000, 222 p.

55 *Válságok és kiútkeresés: A világgazdaság pénzügyi szektora a XX. sz. végén*. Budapest, IWE, 1996. 106 p.

56 *Európa helye a nemzetközi technológiai versenyben*. Budapest, MTA VKI, 1999, 24 p. gépirat.

57 *Középtávú világgazdasági prognózisok (1993–1994)*. Budapest, MTA VKI, 1994, 24 p.

58 Kereskedelempolitikai Munkacsoport. In *EU-csatlakozásunk stratégiai kérdései: Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport koordinátorának szektorelemzései*. Budapest, ISM, 1997.

59 *Infrastruktúra-szolgáltatások: összefoglaló helyzetkép, helyzetértékelés: Magyarország EU-csatlakozásának stratégiai kérdései*. Budapest, ISM, 1998, 123 p.

A legfontosabb kutatási területek: az európai integráció belső fejlődésének meghatározó folyamatai (mezőgazdasági politika – Somai Miklós,⁶⁰ strukturális alapok – Szemlér Tamás,⁶¹ monetáris unió – Rácz Margit,⁶² intézményi reformok – Vida Krisztina⁶³); a tagállamok és az integráció viszonya (Szemlér Tamás,⁶⁴ Kőrösi István,⁶⁵ Rácz Margit⁶⁶); az EU világgazdasági szerepe és nemzetközi kapcsolatrendszere (Hernádi András,⁶⁷ Inotai András⁶⁸); a korábban csatlakozott országok tapasztalatai (Éltető Andrea,⁶⁹ Artner Annamária⁷⁰); a közép- és kelet-európai országokkal kialakított EU-kapcsolatok, különös tekintettel a társulási szerződésre (Meisel Sándor,⁷¹ Kiss Judit,⁷² Inotai András⁷³); az EU felkészülése a bővítésre (valamilyen formában szinte minden kutató részvételével).

- 60 *A GATT-egyezmény és az EU agrárpolitikája – magyar tanulságokkal*. Budapest, MTA VKI, 1995, 64 p.
- 61 Az Európai Unió közös költségvetése a 2000–2006-os időszakban. In *Az Európai Unió évkönyve, 1997–98*. 1999, 251–261.
- 62 *A monetáris unió 1999-ben történő bevezetésével kapcsolatos dilemmák, megoldatlan kérdések, az EU-ban*. 1997, 38 p. gépirat.
- 63 *Egy új kormányközi konferencia lehetősége az EU-ban: prioritások az intézményi változásokat érintő kérdésekben*. 1998, VKI, gépirat, 20 p.; *Az EU regionális politikájának változásai a 90-es évek végén, különös tekintettel az intézményi-döntéshozatali rendszerre*. Budapest, MTA VKI, 24 p. gépirat.
- 64 *Franciaország Európa-politikája az ezredfordulón*. Budapest, 1998, 24 p. gépirat.
- 65 *Ausztria, Finnország és Svédország az Európai Unióban – a csatlakozás tapasztalatai*. Budapest, MTA VKI, 1996, 28 p. gépirat.
- 66 *Németország szerepe és érdekei az európai integrációs folyamatban a 90-es évek második felében*. Budapest, MTA VKI, 1995, 26 p. gépirat.
- 67 Europe, US and Japan in the Asia-Pacific region: an Eastern European view. In *Trade and investment in the Asia-Pacific region*. London, International Thomson Business Press, 1997.; Inotai András–Alain Henriot: Economic interpenetration between the European Union and the Central and Eastern European Countries. *European Foreign Affairs Review*. 1997, 167–195.
- 68 *The new regionalism implications for global development and international security*. Helsinki, UNU-Wider, 1994, 93 p.; Are EU trade, investment and development assistance being diverted from LDCs to CEECs? In *Transition in Central and Eastern Europe*. 1996. *Correlations between European integration and sub-regional cooperation: theoretical background, experience and policy impacts*. Budapest, VKI, 1997, 71 p. (IWE Working Papers 1997/84.)
- 69 *Spanyolország alkalmazkodása a 90-es évek folyamataiba az Európai Unióban*. Budapest, MTA VKI, 1996, 24 p.; *Portugália a 90-es évek közepén*. Budapest, MTA VKI, 1997, 20 p.
- 70 *Az európai felzárkózási tapasztalatok Görögország példáján*. Budapest, MTA VKI, 1994, 39 p.; *Az integráció hatása a kevésbé fejlett országokra: Írország útja az Európai Unióban: importált siker?* Budapest, MTA VKI, 1997, 28 p.
- 71 *A magyar–EU agrárkereskedelem a társulási szerződés rendszerében*. Budapest, MTA VKI, 1997, 37 p.
- 72 *East-West European agricultural trade: the impact of Association Agreement: The case of Hungary*. Budapest, 1993, 30 p.
- 73 *From association agreement to full membership? The dynamics of relations between the Central and Eastern European countries and the European Union*. Budapest, MTA VKI, 1995, 28 p.

A bővítés kérdését a csatlakozni kívánó országok oldaláról, ezen országok EU-érettségének összehasonlító elemzése keretében is rendszeresen vizsgáljuk. Ez alapvetően a közép- és kelet-európai országokkal foglalkozó kutatók feladata. Külön nagy kutatási terület Magyarország felkészítése az EU-ra. A legtöbb intézeti kutatás valamilyen formában érinti ezt a kérdést. Összefoglaló tanulmányokat az ISM jelentései, valamint szélesebb európai összefüggésben Inotai András könyve⁷⁴ tartalmaz.

Szélesebb összefüggésben vizsgáltuk az elmúlt időszakban Európa műszaki fejlődésének aktuális kérdéseit (Inotai András, Kőrösi István),⁷⁵ továbbá az európai regionális együttműködés és az EU-integráció összefüggéseit (Inotai András és munkatársai).⁷⁶

Elméleti és gyakorlati értékeket egyaránt tartalmaznak azok a kutatások, amelyek a „transzformáció gazdaságtana” témakörbe illeszthetők. Rendszeresen készülnek összehasonlító elemzések a közép- és kelet-európai országokról (Novák Tamás⁷⁷ vezetésével). Feltárjuk az átalakulás általános és sajátos vonásait, magyarázatot adunk arra, miért teljesítenek az egyes országok eltérően, miért különbözőek a gazdaságpolitikák, miért alakulnak eltérően a termelési és exportstruktúrák, miért különböző egyes országok tőkevonzó képessége és nemzetközi versenyképessége. Az utóbbiakat átfogó statisztikai felmérések is alátámasztják az EU és Németország vonatkozásában.

Külön területet képez néhány, a világgazdaság vagy Magyarország számára meghatározó ország rendszeres elemzése. Idetartozik az USA (jelentős elméleti háttérrel, ami az úgynevezett „új gazdaságot” jelenti), Oroszország (Ludvig Zsuzsa⁷⁸ kutatásai), Japán (Hernádi András⁷⁹) és Kína (Mészáros Klára⁸⁰).

74 Útközben. Magyarország és az Európai Unió. Budapest, Belvárosi Könyvkiadó, 1997, 225 p.

75 A tudományos-műszaki forradalom és Európa. Budapest, MTA VKI, 1997, 12 p.

76 *Interrelations between subregional co-operation and EU-enlargement*. Budapest, MTA VKI, 1996, 36 p.

77 *Románia: Reformcsomag után, fellendülés előtt*. Budapest, MTA VKI, 1997, gépirat; *Szerbia gazdasága*. Budapest, MTA VKI, 1997, 23 p. gépirat.; *A szlovén gazdaság EU-érettsége*. Budapest, MTA VKI, 1998, 30 p. gépirat; *Visegrád 2010*. Budapest, 1999, MTA VKI, 16 p. gépirat; Szatmáry Beáta: *Csehország EU-érettsége*. Budapest, 1998, 65 p. gépirat; *Economic relations between Central and Southeastern Europe: considering reorientation towards the European Union*. Budapest, 1995, 24 p. gépirat; *Horvátország gazdasága*. Budapest, MTA VKI, 1997, 12 p. gépirat; *Kis-Jugoszlávia*. Budapest, MTA VKI, 1997, 12 p. gépirat; *Wisnievsky Anna: Winners and losers of EU integration in Central and Eastern European Countries Report: Poland*. Budapest, MTA VKI, 1999.

78 Ludvig Zsuzsa-Póti László: *Bilateral economic relations between Hungary and Ukraine, 1992–1997 with Russia*. In *The Eu accession states and their Western neighbours*. Gütersloh, Bertelsmann Verl., 1999, 61–76.

79 *A japán gazdaság és társadalom a harmadik évezred küszöbén: változások versus hagyományok*. Budapest, MTA VKI, 1997, 58 p. (VKI Műhelytanulmányok, 1997, 4. sz.)

Az átalakulás sikerét vagy kudarcát széles nemzetközi vizsgálat keretében is elemeztük (Ehrlich Éva⁸¹ vezetésével). Ennek során jelentős figyelmet szenteltünk a nem gazdasági tényezőknek, amelyek esetenként a gazdaságinál nagyobb szerepet játszanak e folyamatok sikerében vagy kudarcában. Kifejezetten a nem gazdasági, ugyanakkor „emberi” tényezők rendszeres vizsgálatával foglalkozik a VKI gondozásában készülő és a UNDP által évente publikált *Human Development Report* (Fóti Klára).

A mikrogazdasági elemzések (Szalavetz Andrea⁸²) nagymértékben segítik a transzformációs folyamatok elméleti és gazdaságpolitikai megalapozását. Együttal igen hasznos információkat nyújtanak egyes vállalatok vagy ágazatok EU-érettségére vonatkozóan is.

Az intézet helye a hazai és nemzetközi tudományos életben

Az intézeti kutatások jelentős része közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik valamilyen nagy *rendszer-szervező* programhoz, megnyert pályázathoz vagy külső megbízáshoz. A hazai pályázati rendszerben a VKI az elmúlt években szinte minden, számára elérhető síkon részt vett (TPB, OTKA, *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások* – OKTK), és jelenleg is több projektje fut, illetve újabb pályázatok készülnek. A hazai döntéshozatali szervek között említhető az ISM-en túlmenően az OMFB, több minisztérium, illetve annak jogelődje (MEH, KüM, GM, KHM, PM, ÁVÜ), továbbá vállalatok és bankok. A külföldi programok közül kiemelendők az EU ACE/PHARE programjának keretében folytatott kutatások, továbbá az ENSZ különböző szerveihez, a Világbankhoz, külföldi alapítványokhoz (Bertelsmann, Volkswagen) és más intézetekhez köthető kutatási kooperációk.

A kiterjedt hazai és nemzetközi kooperációs háló az intézeti munkatársak egyik alapvető tevékenységévé teszi a konferenciákon való részvételt, előadások tartását, nemegyszer pedig bi- és multilaterális konferenciák szervezését.

80 *A tudományos-technikai modernizáció kútásai Kínában*. Budapest, MTA VKI, 1999, 35 p. (VKI Műhelytanulmányok, 1999. 20. sz.)

81 *Országok versenye 1937–1986? Gazdasági fejlettségi szintek, növekedési ütemek és iparosodási utak*. (Competition among countries, 1937–1986? Economic development levels, structures, growth rates and paths of industrialization). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991. *Kelet-Közép-Európa. Honnan-hova?* (East Central Europe: from where to where?) Ed. with co-authors. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994; *Hungary and its prospect, 1985–2005*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

82 *Technológiatranszfer, innováció és modernizáció német tulajdonban lévő feldolgozóipari cégek példáján*. Budapest, OMFB, 1999, 142 p.

A VKI munkatársai szinte valamennyien tevékenyen részt vesznek a hazai és nemzetközi felsőoktatásban és továbbképzésben. Többen rendszeresen oktatnak vezető magyar egyetemeken, illetve a tudomány élvonalában helyet foglaló európai, amerikai és távol-keleti intézményekben. A VKI több mint két évtizeden keresztül bázisa volt a külföldről érkezett és Magyarországon tanuló vagy tudományos továbbképzésen részt vevő kutatók szakmai irányításának. (Többek között amerikai, japán, német, angol, egyiptomi, szudáni, közel-keleti és ázsiai szakembereket fogadott az intézet ebben a keretben.) Oktatási tevékenységük szorosan kötődik a tudományos munkához, hiszen ez az eredmények egyik legfontosabb hasznosítási fóruma. Ugyanakkor az oktatás jelentős impulzusokat közvetít a tudományos kutatás felé. Kiemelendő két vonatkozása: egyrészt a VKI egy immár több mint negyedszázada kialakított és Bognár professzor nevével fémjelzett „világnézetet” oktat, nem egyszerűen valamilyen tananyagot; másrészt a kutatási eredményekre építve *oktatási csomagokat* kínálunk az európai integráció témakörében, de a gazdasági rendszerváltás vagy a regionális együttműködés vonatkozásában is.

Hasonlóan alapvető feladatunknak tartjuk – és ennek jelentősége a jövőben fokozódhat is – a magyar szemléletmód nyugati megismertetését és a fejlett világ szabályainak magyarországi honosítását. Biztosak vagyunk benne, hogy mindkettőre nagy szükség van az európai integrációra való felkészülés kritikus éveiben, majd a teljes jogú tagság első időszakában, ami nem elsősorban gazdasági, hanem újabb társadalmi és pszichológiai „rendszerváltást” jelent.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

- Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)
Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)
Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor–Elekes Károly*)
Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)
Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)
Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor–Póka Teréz–Verő József*)
Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)
Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)
Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter–Szépvölgyi János–Tétényi Pál*)
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)
Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás–Koltay Jenő–Ványai Judit*)
Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László–Gadó János–Gyulai József–Janszky József–Jéki László–Lukács József–Szabó György–Tomba Kálmán–Vértesy Gábor*)
Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)
Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)
Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta–Paládi-Kovács Attila*)
Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)
Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)
Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila–Galántai Miklós*)
Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)
Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)
Régészeti Intézet (*Török László*)
Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)
Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)
Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária–Szász Áron*)
Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)
Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál–Tibori Tímea*)
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György–Németh Tamás*)
Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)
Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)
Zenetudományi Intézet (*Tallián Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valósította meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfordítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszterialis felügyelet alatt, másik részük alapkutatási célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erőfelfejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharában megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetskonzolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletrajz közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.